İDİL

FEMİNİZM BAĞLAMINDA JOHN WİLLİAM WATERHOUSE'UN KİRKE RESİMLERİ

Itır TOKDEMİR ÖZÜDOĞRU
Dr. Öğr. Üyesi, Atılım Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü itir.ozudogru@atilim.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5834-1527

Özüdoğru Tokdemir, Itır. "Feminizm Bağlamında John William Waterhouse'un Kirke Resimleri". idil, 73 (2020 Eylül): s. 1390–1396. doi: 10.7816/idil-09-73-03

ÖZ

Feminizm kadınların, kadın olmalarından dolayı yaşadıkları baskılar, engeller, zorluklar ile ilgilenen ve bu ayrıştırıcı tutumların yok edilmesi ve kadınların hayatın her alanında erkek ile eşit olma mücadelesini kapsayan bir düşünce biçimidir. Kadınların toplumsal hayatta erkek ile bir tutulmaması çok uzun zaman öncesine kadar uzanır. Ortaçağ pek çok açıdan olduğu gibi, kadın ve erkek eşitliği açısından da karanlık bir çağ olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda ortaçağdaki cadı çağı döneminde öldürülenlerin çoğunluğunun kadın olması ve bu kadınların çoğunun doğadan yararlanan şifacılar olması önemli bulunmuştur. Cadılar patriarkal sistemin düşmanı olduğu doğa ve kadının bir arada bulunduğu bir kavram olarak tanımlanmıştır. Bu makalede cadı mahkemelerini takiben resim sanatında artan kadın cadı betimlemelerinden bahsedilecek, cadı imgesinin dönüştüğü femme fatale kavramı ile döneminin önemli ressamlarından Waterhouse'un femme fatale (felakete neden olan kadın- ölümcül kadın) cadısı Kirke'nin resimleri feminizm bağlamında incelenecektir. Ön Raffaeloculuk akımı ressamlarından olan Waterhouse, akımın en yaygın özelliklerinden biri olan mitolojik hikayeler ve şiirlerden etkilenerek farklı hikayelerden sahneleri betimlemiştir. Bu hikayelerin en kritik sahnelerini seçen Waterhouse güçlü, yabani kadın imgesini kuvvetlendirir. Kirke yok edilmeye çalışılan, ezilen, kendi olmasına izin verilmeyen, günümüzde de hala devam eden algıların ve toplumsal baskıların karşısında dişil gücün bir simgesi olabilir mi?

Anahtar Kelimeler: Kirke, feminizm, Waterhouse, femme fatale

Makale Bilgisi
Geliş: 27 Haziran 2020 *Düzeltme: 24 Temmuz 2020* *Kabul: 17 Ağustos 2020*

© 2020 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Kadınların toplum içindeki birey olarak var olma mücadelesi, kadın erkek eşitliği, seçme ve seçilme hakkı gibi halen daha günümüzde devam eden kadın hakları mücadelesinin kökenleri çok eski zamanlara dayanır. Kadınların yoğun bir şekilde yargılandığı ve katledildiği cadı mahkemeleri, kadın tarihi açısından oldukça travmatik bir süreç olmuştur. Kadınların birey olarak algılanmadığı, karar verme yetkisi tanınmayan dönemde, bir de cadı ithamlarıyla öldürülmeleri ile ortaçağ karanlık dönem olarak tarihe geçmiştir. 1350 ile 1780 yılları arasındaki dönemi kapsayan cadı avı çağı ile çoğunluğu kadınların oluşturduğu insanlar vahşice öldürülmüşlerdir. Bu süreçteki kadın algısı ve cadı oldukları iddiası ile yargılanan kadınların şeytan ile işbirliği yaptıkları düşüncesi resim sanatındaki eserleri de etkilemiş, cadılar, büyü yapan kadınlar, ayinler betimlenmiştir. Erkek ve din egemenliği ile kadının cinselliği, bedeni, çekiciliği büyülü bir şekilde şeytanla iş birliği yapan kadının erkeği baştan çıkardığı düşüncesine evrilir ve kadın olma rolleri toplum tarafından tanımlanır. İşte bu büyücü kadınlardan bir tanesi Kirke'dir. Kirke bir cadıdır, hem de yabani hayvanların, bitkilerin, suyun büyüsünü kullanan bir cadı. Kadın ve doğa patriyarkanın baskısı altındandır. "Kadın ve Doğa", endüstriyel kapitalizm ve patriyarki sebebiyle acı çekmektedir, kadını ve doğayı birleştiren onlara kader birliği yaptıran şey, ikisinin de bu erkek egemen kurumlar tarafından sömürülmesidir" (Ülgen, 2019: 76). Almanya, İsviçre, Fransa ve Polonya'da yoğun olarak görülen cadı avlarında yaklaşık 50.000 kişi öldürülmüştür. Öldürülen insanların çoğunluğunu da kadınlar oluşturmaktadır. Cadı kavramı her ne kadar Ortaçağ dönemine aitmiş gibi gözükse de her kültürde ve mitte bulunur. "Bazı kaynaklarda da Eski Yunan'da cadıların var olduğundan ve onların ottan, kabuktan ve sudan otacılık yapmalarından ve şifa dağıtmalarından ve de Medea'nın ve cadılar kraliçesi olarak tanınan Trakyalı Hekate'nin yaptığı büyülerden bahsedilmektedir" (Ülgen, 2019: 21). Pek çok kültürde ve mitte yer alan cadılar günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir. Neo pagan ve Wicca inanışlarında yaşayan insanlar halen daha ritüellerine devam etmektedir. Bu ritüellerde doğa yüceltilir. Avrupa'da Hıristiyanlığın kabulü ile şifacılık ve pagan ayinleri yasaklanmıştır. Ancak Hıristiyanlığın Avrupa'ya yayılması tüm Avrupa'da aynı anda gerçekleşmemiş, bu sebeple de pagan inanışa sahip olan halk büyücülük ile suçlanmıştır. Paganizm doğa ile iç içe, doğanın bir parçası olarak yaşayan ve şifasını doğadan alan bir inanış türüdür. Cadı avının ilk hedefi şifacı kadınlar olmuş, köylerde ebelik de yapan bu kadınların büyü ile ilişkilendirilen ve gençlik kaynağı olduğu düşünülen plasentaya ulaşımlarının olması onları hedef haline getirmiştir. "Avrupa'nın Hıristiyanlaşması döneminde Pagan ayinleri ve şifacılık (Kilisenin büyücülük olarak kabul ettiği çeşitli şifalı bitkilerle ilaç yapma mesleği diyebiliriz), kilise tarafından "şeytan işi" olarak nitelendirilmiş ve kesin olarak yasaklanmıştı" (Aksoy, 2016: 201). Cadı olarak suçlanan kadınların genel olarak sahip olduğu özelliklere bakıldığında ilk dönemlerde yaşlı, çirkin, tuhaf olarak tanımlanan kadınlar hedef alındığı söylenebilir. Daha sonrasında ise "her kadın her an tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıyadır, çünkü tutuklanma için tek bir kişinin ihbarı yeterlidir" (Aksan, 2013: 361). Günümüzde geçmişe bakıp yapılan cadı katliamlarını incelediğimizde o katliamlarda öldürülen insanların hiçbirinin tarif edildiği ve korkulduğu gibi insanlar olmadığını görüyoruz, örneğin kara veba salgının sebebi cadılar değil kedilerin öldürülerek sayılarının azaltılması ile fare sayılarının artması olduğu biliniyor. "300 yıl boyunca Katolik Engizisyonu'nun yakıp kül etmeye çalıştığı şey de çatal kuyruklu şeytana hizmet eden korkunç cadılar değil; kadın iradesi ve kadın yaratıcılığıydı" (Aksoy, 2016: 200). Feminist yazarlar ve düşünürler cadı avlarındaki kadın katliamlarına dair pek çok yazı kaleme almış, bu yazılarda kadının şeytan ile ilişkilendirilmesi, kadının ortaçağdaki yeri ve günümüze kadar uzanan kadın düşmanlığının temellerini araştırmışlardır. "Barbara Ehrenreich ve Deirde English, Mary Daly, Carolyn Merchant ve diğer birçok araştırmacı, cadı avlarının kadınları tıbbi pratiklerden nasıl mahrum bıraktığını, onları çekirdek ailenin patriarkal denetimine boyun eğmeye nasıl zorladığını ve Rönesans, dişil bedenin sömürülmesinin sınırlarını belirleyene dek var olan bütüncü doğa kavramını nasıl yok ettiğini göstermiştir" (Federici, 2018: 25). Feminizm ve cadı kavramının ilişkisi daha birinci dalga feminizmden başlar. Matilda Joslyn Cage tarafından yazılan 1893 tarihli kitapta cadı diye yakılan insanların pagan şifacılar ve rahipler olduklarından bahseder. "Cage kitabında bu pagan kadın rahiplerin eski ana tanrıçanın hizmetkarları olduklarını ve ana tanrıçanın onlara verdiği güçle hareket ettiklerini de yazmıştır" (Aksoy, 2016: 205). 1400'lerden başlayarak cadıların şeytani varlıklar olarak hem illüstrasyonlarda hem de tahta baskılarda yer aldığı görülebilmektedir. Cadı mahkemelerinin yaygınlaşması ile cadı imgelerinin resim sanatında daha sık kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu tasvir ilk dönem resimlerinde yaşlı, çirkin, hastalıklı betimlenirken sonrasında güzelliği ile büyüleyen, "femme fatale" kadın imgesine dönüşmüştür. Femme Fatale arketipi pek çok kültürde var olan bir kavramdır ve mitolojik örneklerinden bazıları Lilith, Kirke, Medea'dır. Femme Fatale

kavramı da feminist düşüncenin odak noktası haline gelmiştir. Kadına yüklenen stereotiplere karşı duran femme fatale cinselliği ve gücü ile patriarkayı sarsmaktadır. Femme fatale işte tam da bu noktada kötü ilan edilmektedir. Patriarkal yapı erkeğin toplumda egemen ve güç sahibi olmasını beklerken, kadının erkeğin yanında bir figüran ya da bir arzu nesnesi olarak var olmasını ister ancak femme fatale bu anlayışı altüst eder. Alegorik arketipler üzerine yoğunlaşan ve bu bağlamda femme fatale betimlemeleri yapan, Ön Raffaeloculuk akımı ressamlarından John William Walterhouse (6 Nisan 1849 – 10 Şubat 1917)'un Kirke resimleri bu büyüleyici kadın- cadı imgesiyle örtüşmektedir. Viktoryen dönem ressamlarından olmasına rağmen idealize betimlemeler yapmak yerine doğacı ve gerçekçi çalışmayı tercih etmiştir. Eserlerinde antik dönem ve sonrasındaki mitolojik öyküler, şiirler, tiyatro oyunları, tarihte önemli insanlar ve yazılı sözlü eserlerden ilham alan Waterhouse'un Kirke resimleri de benzer şekilde mitolojiden beslenir. Kirke Yunan mitolojisinde büyüleyen kadın, büyücü olarak geçer. "Kirke Yunan büyü tanrıçasıdır, bazen cadı olduğu da söylenir" (Dell, 2016: 76). Aeaea adasında ormanda bir kulübede yaşayan Kirke'nin insanı hayvana dönüştürme gücü vardır. Karanlık ormanda bir kulübede yaşaması da doğa ile işbirliği içindeki cadı arketipine uymaktadır. Kendisi aynı zamanda vahşi hayvanları uysallaştırabilmektedir. Homer'ın destanlarında kadın karakterlere saygı duyduğu gibi Waterhouse'de Kirke'ye ve resmettiği diğer kadın karakterlerine saygı duyar (Whiteneir, 2013: 866). Bu ne demektir peki? Burada kastedilen kendi kendine var olabilen, istediğini elde etme gücüne sahip bir birey olarak tanımlanmasıdır. Waterhouse resimlerinde çoğunlukla kadınların güzelliğini, gücünü ve tehlikeliliğini izleyiciye aktarmayı amaçlamıştır diye düşünülebilir. Kirke resimlerinde de bunu başarılı bir şekilde sağlamıştır.

Resim 1. *"Circe Offering the Cup to Ulysses"* 1891.

Kirke'nin elinde şarap kadehiyle betimlendiği bu resim Oldham Galeri'de sergilenmektedir (Resim 1). Kompozisyonun zenginliği, yüz ifadesi ve bedenin duruşu ile kendine güvenen Femme Fatale imgesi bu resminde karşımıza çıkmaktadır. Waterhouse'un Homer'ın Odysseus hikayesinden esinlenerek yaptığı bu Kirke resminde, Kirke'nin Odysseus'un işbirlikçilerini domuza çevirmiş olduğu görülmektedir. Ayaklarının yanında ve tahtının arkasında bir domuz görülmektedir, bunlar Kirke'nin dönüştürdüğü askerlerdir. Aynadaki yansımada Odysseus, gemi ve Kirke'nin evinin girişinde bulunan dorik kolonlar göze çarpmaktadır. Hikayenin herhangi bir başka yerini seçmektense tam olarak bu sahneyle Kirke'nin en güçlü ve tehlikeli anını resmetmeyi tercih etmesi tesadüf olamaz. Özellikle Kirke'nin izleyiciye doğru yöneltilmiş bakışları döneminin erkek egemen sanatı açısından bakıldığında oldukça cüretkâr bir tavırdır. "Aynaya yansıyan Odysseus'un üzerinde, ayaklarındaki taçyapraklardan oluşan bir çelenkle oturuyor, sırasıyla erkekler üzerindeki baştan çıkarıcı gücünü ve doğanın büyülü hakimiyetini gösteren sembolik bir duruş. Bu dönemde, erkekler baskın seks, tüketen ve üreten sanat olduğu için, Waterhouse, kadının erkeklere baskın olarak gücünü ikna etmek için Kirke'ı izleyicinin gözlerine bakarak oluşturmuş olabilir"(Whiteneir, 2013: 865). Resimde mavi tül bir elbise giyen ve transparan etki ile bedeninin çıplaklığı ima edilen kadın figürü kompozisyonun merkezine konumlandırılmış, arkasındaki büyük yuvarlak ayna ile vurgu kuvvetlendirilmiştir. Bu da Kirke'nin sahnedeki rolünü belirler. "Kirke, solunda minik olarak işlenen Odysseus'a kıyasla izleyiciye ve büyüklüğüne bakan güçlü bir bakışa sahiptir, efsanedeki yenilgisini doğru bir şekilde gölgede bırakmaz; ama gücünü bir tanrıça olarak ve aynı zamanda erkek kahramanın aksine doğaüstü güçlerin ve kaderin inanılmaz ustalığı olarak doğru bir şekilde tasvir ediyor"(Whiteneir, 2013: 865).

Resim 2: *"Circe Invidiosa"* 1892.

Kirke'nin su perisi Skylla'nın yıkanacağı suya büyü yaptığı Ovidius'un Dönüşümler'inden bir sahne karşımızdadır. "Deniz tanrısı Glaukos tarafından reddedilince zehirli otlar ve Hekate'nin büyüsüyle aşkta rakibi Skylla'yı korkunç bir deniz canavarına dönüştürür" (Dell, 2016: 76). Sıradan bir balıkçı olan Glaukos mistik bir

bitki yemesi sonucu kehanet gücüne sahip olan bir balık adama dönüşür. Aşık olduğu Skylla'nın gönlüne girebilmek için Kirke'den yardım ister, ancak Kirke de Glaukos'a aşıktır. Bu yüzden intikam almak ister.

Resimde elindeki kaptan parlak yeşil bir sıvıyı suya dökerken ki Kirke'nin bakışları, nefretini ve kıskançlığını gözler önüne sermektedir. Arka planda ayrıntı kullanılmamış böylece Kirke'de vurgu sağlanmıştır. Kullanılan maviler ve yeşillerin etkisi ile büyülü atmosfer yakalanmıştır. Suyun içinde dönüşmeye başlamış Skylla köpüklerin arasından görülebilmektedir. Kirke'nin büyü yapma anı eş zamanlı olarak Skylla'nın dönüşümü yine Waterhouse'un Kirke'nin gücünü göstermek adına seçmiş olduğu düşünülebilir.

Resim 3: *"The Sorceres"* 1911.

Özel bir koleksiyonda halka kapalı tutulan bu resimde Kirke'nin Aeaea adasındaki evinde gündelik hayatından bir sahne betimlenmiştir (resim 3). Kirke'nin karşısında hayvana dönüştürdüğü Odysseus'un adamları görülebilmektedir. Diğer iki resimdeki Kirke'nin koyu renk saçları burada kırmızıdır. Düşünceli ve sakin görünen Kirke'nin hemen yanında büyü kitabı ve büyü şişesi bulunmaktadır. Burada Kirke can alıcı bir sahnenin ana kahramanı olarak değil sakin, entelektüel ve büyü becelerileri olan bir kadın olarak resmedilmiştir. Ne tahtta oturmaktadır ne de karşısındaki kişiye tehditkar bakışlar atmaktadır. Bu da diğer iki resimdeki Kirke betimlemelerinden bu bağlamda ayrışmaktadır. Gücünü doğadan alması sembolik olarak kompozisyonda kullanılan sarmaşıklarda vurgulanmış aynı zamanda pencereden görülen orman tasviri ile kuvvetlendirilmiştir. Kirke'nin eli çenesinde düşüncelere dalma hali dönem ressamlarının resimlerinde sıklıkla karşımıza çıkan bir duruştur, ayrıca kompozisyonun kuruluş biçimi; sol taraftan ortaya doğru uzanan pencere, sağda ya da bakış yönü sola doğru olan kadın, yine dönem ressamları tarafından çeşitli resimlerde uygulanan bir düzenleme biçimidir.

Sonuç

Bu makalede cadı mahkemelerinde suçlu bulunmaları için çeşitli bahaneler üreterek cezalandırılan kadınlardan bahsedilmiş ve en acısı da doğadan yararlanarak şifa yapan kadınların cadı oldukları gerekçesi ile katledilmesi incelenmiştir. İlk başta köylerin yaşlı şifacı kadınları suçlanırken daha sonrasında gençlerin de cezalandırmaya

başlaması ile resim sanatındaki illüstrasyonlarında dönüşüme uğradığı düşünülebilir. Cadı kadın figürü betimlemelerde güzelliği ile erkekleri cezbedip kötü yola teşvik eden femme fatale arketipi de bu değişimlerden biridir. Cadı arketipi üzerine yapılan resimlerden femme fatale arketipiyle cadıyı birleştiren Waterhouse'un Kirke resimleri incelenmiştir. Kirke resimlerinin ilki Homer'in Odyseuss'unda, ikincisi Ovid'in Dönüşümler'inden, üçüncüsü ise mitolojik Kirke'yi ormandaki evinde günlük hayatının içinde betimlendiğini görmekteyiz. İlk iki tabloda Kirke büyü yapma anında en güçlü, büyüleyici güzelliği vurgulanır halde karşımızda durmaktadır. Waterhouse'un Femme Fatale Kirke'si sadece cinselliğini kullanarak erkeklere kötülük yapan kadın olmaktan çıkar. Kirke doğa ile bütünleşmiş, gücünü doğadan alan, kendi kendine var olabilen, oldukça güçlü bir kadın karakterdir, bir cadıdır. "Artık hain/kötü femme fatale olarak kabul edilmeyen cadı, çoğunlukla kadınlar için bir güçlendirme sembolü haline geldi. Hem klasik tarihte, hem de John Waterhouse'un çalışmasında Kirke aynı nitelikleri somutlaştırırken, feminizmin ve maneviyatın büyümesiyle Batılı değerlerin değişimi, modern izleyicinin cadı arketipini nasıl düşündüğünü değiştirdi" (Whiteneir, 2013: 867). Bu bağlamda değişen cadı ve femme fatale kavramlarının modern toplumlarda algılanış biçimi ile bu sıfatlar kadını aşağılamak için kullanılan birer kelime olmaktan çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Aksan, Yücel (2013). 1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadıcılık. Tarih İncelemeleri Dergisi, XXVIII/ 2, 2013, 355-368.

Aksoy, Ezgi. Popüler Kült; Korku Sineması ve Popüler Kültür Kılavuzu. Ankara: Karakarga Yayınları, 2016.

Dell, Christopher. Okült, Cadıcılık ve Büyü, Resimli Tarih. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Federici, Silvia. Cadılar, Cadı Avı ve Kadınlar. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2018.

Ülgen, Pınar. Kadınlar ve Cadılar. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Whitenir, Kevin. Is She a Good Witch or a Bad Witch?: A Social History of Waterhouse's Circe Offering the Cup to Odysseus. Proceeding of the National Conference on Undergraduate Research, 862-869, 2013.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 1. https://en.wikipedia.org/wiki/John_William_Waterhouse (Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2020).

Resim 2. https://en.wikipedia.org/wiki/John_William_Waterhouse (Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2020).

Resim 3. https://www.dailyartmagazine.com/waterhouse-circe/ (Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2020).

CIRCE PAINTINGS BY JOHN WILLIAM WATERHOUSE IN THE CONTEXT OF FEMINISM

Itır TOKDEMIR ÖZÜDOĞRU

ABSTRACT

Feminism is a way of thinking that deals with the pressures, obstacles and difficulties women experience due to their being women, and includes the elimination of these separating attitudes and the struggle of women to be equal with men in all areas of life. The fact that women are not equated with men in social life goes back a long time. The Middle Ages can be defined as a dark age in terms of equality between women and men, as in many other aspects. In this context, it was found important that the majority of those killed during the witch age period in the Middle Ages were women and most of these women were healers who benefited from nature. Witches are defined as a concept in which nature and women are together as the enemy of the patriarchal system. In this article, depictions of women witches increasing in the art of painting following witch courts will be mentioned, the concept of femme fatale into which the image of a witch has transformed, and the paintings of Circe, the femme fatale (the woman who caused disaster), one of the important painters of her time, will be examined in the context of feminism. Waterhouse, one of the painters of the Pre-Raphaelite movement, depicted scenes from different stories, influenced by one of the most common features of the movement, mythological stories and poems. Choosing the most critical scenes of these stories, Waterhouse reinforces the image of a strong, wild woman. Can Circe be a symbol of the Feminine Power in the face of the perceptions and social pressures that are being tried to be destroyed, oppressed, not allowed to be herself, and still continue today?

Keywords: Circe, Feminism, Waterhouse, femme fatale